

А. А. Грегоращук,
аспірант, Західноукраїнський національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-2556-401X>

DOI: 10.32702/2306-6814.2026.3.317

СИСТЕМНА ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ: ТЕОРЕТИЧНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ТА СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ

А. Hrehorashchuk,
Postgraduate student, West Ukrainian National University

SYSTEMIC ORGANIZATION OF SOCIAL INSURANCE: THEORETICAL
CONCEPTUALIZATION AND STRUCTURAL COMPONENTS

У статті досліджено багатогранну природу сутності системи соціального страхування, що дозволяє трактувати її одночасно як багатоаспектну фінансово-регуляторну архітектуру, систему законодавчо закріплених прав і гарантій, модель паритетного партнерства та соціальної відповідальності суб'єктів. Ідентифіковано ключові ознаки такої системи. Доведено, що у процесі історичної еволюції система соціального страхування сформувала специфічні функціональну та організаційну архітектури.

Здійснено структурування системи соціального страхування за формою організації управління соціальними ризиками, що дозволило виокремити державну, недержавну та змішану моделі її функціонування. З огляду на наявні в національній практиці інституційні розриви між публічним та приватним секторами, обґрунтовано, що перспективний розвиток системи пов'язаний із впровадженням державно-приватної (змішаної) моделі, яка базується на синергії публічних гарантій та приватних накопичувальних механізмів. Доведено, що така інтеграція забезпечує не лише диверсифікацію джерел фінансування, а й створює інституційне підґрунтя для формування потужних інвестиційних ресурсів, необхідних для системного відновлення людського капіталу. Підкреслено, що ефективність функціонування системи соціального страхування детермінується збалансованістю взаємодії між основними та забезпечуючими суб'єктами, а також стабільністю багатоканального ресурсного забезпечення.

The article explores the multidimensional nature of the social insurance system, interpreting it simultaneously as a complex financial and regulatory architecture, a system of legally enshrined rights and guarantees, and a model of parity partnership and social responsibility. The key features identified include multi-subjectivity, interactivity, a multi-level and hybrid financial model, economic determination, institutional autonomy, a focus on the expanded reproduction of human capital, and the accumulation of long-term investment resources. It is proven that through historical evolution, the social insurance system has developed specific functional and organizational architectures. These vary across national models depending on the concentration of managerial powers, the centralization of financial resources, and the intensity of state intervention in insurance relations.

The study structured the social insurance system according to the form of organization of social risk management, which made it possible to distinguish between state, non-state and mixed models of its functioning. Given the institutional gaps between the public and private sectors in national practice, it is substantiated that the system's development is linked to a public-private (mixed) model based on the synergy of public guarantees and private accumulation mechanisms. Such integration not only ensures the diversification of funding sources but also creates an institutional basis for generating investment resources necessary for the systemic restoration of human capital. This allows for the transformation of the insurance architecture from a model of passive budget maintenance into a dynamic financial ecosystem capable of effectively mitigating external and internal shocks and ensuring long-term social sustainability. It is proposed to differentiate the subject composition of the national social insurance system (in terms of its forms) into main (functionally-defining) and supporting (institutionally-sustaining) participants. It is emphasized that the system's effectiveness is determined by the balanced interaction between them, as well as the stability of multi-channel resource provision.

Ключові слова: соціальне страхування, система соціального страхування, соціальні ризики, фінансово-регуляторна архітектура, змішана модель соціального страхування, державно-приватне партнерство, соціальна стійкість.

Key words: social insurance, social insurance system, social risks, financial and regulatory architecture, mixed social insurance model, public-private partnership, social sustainability.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У сучасній архітектурі суспільних відносин соціальне страхування посідає ключове місце, виступаючи фундаментальним інструментом мінімізації ризиків та зміцнення стабільності держави. В умовах перманентної глобальної нестабільності, трансформації ринків праці та демографічних викликів розбудова ефективної системи соціального захисту стає стратегічним пріоритетом державної політики. Водночас традиційна концепція страхування, що ґрунтується на спрощених механізмах накопичення та перерозподілу ресурсів, виявляється інституційно недостатньою. Невідповідність між застарілими теоретичними моделями та динамічними реаліями взаємодії суб'єктів страхових відносин створює інституційні розриви та фінансові дисбаланси.

Потреба у забезпеченні фінансової стійкості фондів диктує необхідність переходу до системної організації цієї сфери. Саме тому актуалізується завдання комплексної концептуалізації соціального страхування як цілісної ієрархічної системи. Це передбачає переосмислення її структурних компонентів та логіки їхньої взаємодії для формування адаптивної моделі, здатної оперативного реагувати на сучасні виклики та загрози й гарантувати стабільне виконання державою своїх зобов'язань.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретико-прикладні аспекти функціонування системи соціального страхування перебувають у центрі уваги широкого кола науковців. Значний внесок у дослідження сутності та механізмів розвитку цієї сфери, а також обґрунтування шляхів її удосконалення зробили такі вітчизняні вчені, як: В. О. Безугла, О. В. Димніч, Д. М. Загірняк, О. П. Кириленко, О. П. Коваль, В. І. Надрага, Л. Г. Стожок, В. С. Толуб'як, Л. П. Шаповал та ін. Особливості діяльності страхових фондів у міжнародному контексті та специфіку пенсійного забезпечення в межах солідарної системи ґрунтовно проаналізували В. М. Андріїв, О. Л. Кучма, Л. М. Сіньова, І. М. Федорович. Віддаючи належне існуючим напрацюванням та не применшуючи їхньої наукової вагомості, слід констатувати, що в сучасній економічній думці спостерігається відсутність уніфікованого концептуального підходу до розуміння системи соціального страхування. Це призводить до поліаспектності дефініцій та фрагментарного сприйняття її компонентів. Зокрема, поза увагою дослідників часто залишається обґрунтування цілісної ієрархічної структури системи та внутрішньої логіки взаємодії її суб'єктів, що є критично важливим для побудови ефективної та фінансово стійкої моделі управління соціальними ризиками.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування системної організації соціального страхування та структуризації взаємодії суб'єктів страхових відносин для підвищення фінансової стійкості системи та ефективності управління соціальними ризиками.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Еволюційний розвиток інститутів соціального страхування призводить до формування в кожній країні специфічної системи, архітектура якої базується на динамічному поєднанні класичних страхових принципів із механізмами соціальної політики держави та державного регулювання. Попри розбіжності в інституційній побудові та ступені державного втручання, такі системи мають єдину цільову доміную — забезпечення надійного страхового захисту застрахованих осіб від впливу деструктивних соціальних ризиків.

Разом з тим, огляд і аналіз сучасної наукової літератури свідчить про відсутність уніфікованого підходу до розуміння сутності системи соціального страхування. Різноманіття дефініцій зумовлене поліаспектністю самої системи, яка одночасно розглядається дослідниками крізь призму фінансових відносин, правових норм та соціальних гарантій. Така наукова дискусія підкреслює складну внутрішню природу страхових відносин, де кожен із підходів розкриває специфічну межу їх функціонування.

Зокрема, критичне осмислення вітчизняного досвіду вказує на суттєву трансформацію класичних засад соціального страхування. Так, на думку В. І. Надраги, "сучасна система соціального страхування в Україні за своїм змістом не є страховою в класичному розумінні, оскільки зберігає і виконує функції соціального забезпечення (допомоги)" [5, с. 102]. Ключовими ознаками такої невідповідності є відсутність науково обґрунтованої кореляції між розміром страхових внесків та імовірністю настання соціальних і професійних ризикових подій, сукупністю законодавчо визначених прав і гарантій таких суб'єктів як страхувальники та застраховані особи. Це супроводжується інституційним відстороненням страхувальників та застрахованих осіб від управління страховими фондами, що нівелює принципи паритетності соціального діалогу.

Зважаючи на викладене, погоджуємось із твердженням науковця, що система потребує ґрунтовної модифікації шляхом модернізації механізму надання страхових виплат і соціальних послуг, "удосконалення політики диференційованих страхових тарифів та впровадження економічних стимулів для роботодавців щодо профілактики виробничих ризиків" [5, с. 103]. На нашу думку, реалізація зазначених заходів дозволить підвищити адаптивність національної системи соціального страхування до нових трудових і безпекових викликів, забезпечуючи не лише соціальний захист, а й стратегічне збереження людського капіталу в умовах ринкової нестабільності.

О. П. Коваль, визначаючи фундаментальні критерії розмежування соціального страхування і соціальної допомоги, під системою соціального страхування розгля-

дає "сукупність інституцій та відносин, що забезпечують захист громадян від соціальних ризиків на засадах платності, солідарності й еквівалентності відшкодування" [4, с. 94]. Згідно з цією концепцією, втрата будь-якої з ознак позбавляє соціальний інститут його страхової природи незалежно від того, якими за формою власності — державними чи приватними — є інституції, що здійснюють адміністрування страхових відносин. Це означає, що статус страхової системи детермінується не суб'єктом управління, а неухильним дотриманням тріади принципів (платності, солідарності та еквівалентності), що дозволяє чітко розмежувати механізми соціального страхування від програм соціальної допомоги, які базуються на бюджетному фінансуванні та не передбачають попередньої акумуляції внесків застрахованими особами.

Слушним у контексті дослідження є тлумачення системи соціального страхування, запропоноване О. В. Димніч. Автор розглядає її як "законодавчо впорядковану систему фінансових відносин між державою (в особі уряду) та суспільством (в особі платників страхових внесків) з приводу формування та використання на засадах державно-приватного партнерства цільових страхових фондів, призначених для захисту майнових інтересів працездатного населення у зв'язку з втратою заробітної плати (основного джерела трудових доходів) внаслідок дії соціальних ризиків" [3, с. 85]. Такий підхід дає підстави інтерпретувати систему соціального страхування як складну фінансово-регуляторну архітектуру, що базується на засадах державно-приватного партнерства та цільовому акумулюванні ресурсів для інституційного захисту майнових інтересів працюючого населення від детермінованих соціальних ризиків. Зазначена дефініція створює теоретичне підґрунтя для аргументації необхідності стимулювання приватних страхових ініціатив. Якщо система — це "фінансові відносини на засадах партнерства", то розвиток недержавних пенсійних фондів та добровільного медичного страхування є логічним продовженням цієї партнерської моделі, що дозволяє забезпечити раціональний розподіл і диверсифікацію соціальних ризиків між державними інституціями та суб'єктами приватного капіталу.

У межах суб'єктно-орієнтованого підходу Л. Г. Стожок характеризує систему соціального страхування як багатоконпонентну структуру, що базується на взаємодії та взаємному впливі ключових учасників. Згідно з позицією дослідниці, зазначена система "передбачає наявність суб'єктів — держави, роботодавців, профспілок, найманих працівників, цільових фондів, страхових компаній, закладів, які здійснюють надання соціальних послуг, які, незважаючи на виконання конкретно покладених на них функцій в обов'язковому порядку, взаємодіють між собою" [12, с. 428—429]. Така багатосуб'єктна природа соціального страхування підтверджує, що ефективність системи залежить не лише від державних інституцій, а й від активного залучення приватних страхових компаній та недержавних пенсійних фондів як рівноправних партнерів у наданні соціальних послуг. Автор підкреслює, що цілісність системи забезпечується саме взаємодією цих суб'єктів при виконанні ними специфічних функцій.

Попри відсутність у вітчизняному правовому полі прямого трактування поняття "система соціального

страхування", Законами України "Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування" та "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування" закладено фундаментальні засади для її функціонування. Зокрема, змістове наповнення такої системи розкривається через категорію загальнообов'язкового державного соціального страхування, яке визначено в законодавчих та правових актах [6—7].

Така законодавча інтерпретація підтверджує системний характер соціального страхування, за якого реалізація прав на отримання страхових виплат і гарантій стає можливою виключно за умови настання визначених законом страхових випадків та безпосередньо залежить від фінансової спроможності фондів і обов'язку сплати страхових внесків.

На основі ґрунтовного аналізу наукових концепцій та чинної нормативно-правової бази, систему соціального страхування пропонуємо розглядати як багатоаспектну фінансово-регуляторну архітектуру, побудовану на засадах паритетності та солідарної відповідальності суб'єктів (держави, роботодавців та застрахованих осіб), функціонування якої забезпечується через синергію взаємодії учасників та профільних інституцій з метою цільового акумулювання ресурсів для інституційного захисту майнових інтересів застрахованих осіб (шляхом заміщення втраченого ними доходу), відтворення людського капіталу в умовах настання детермінованих соціальних ризиків та стимулювання сталого соціально-економічного розвитку країни.

На основі сформульованого визначення виокремимо ключові ознаки системи соціального страхування, до яких, на нашу думку, належать:

1) багатосуб'єктність та інтерактивність. Система функціонує як складний механізм взаємодії держави, роботодавців, застрахованих осіб та фінансових інституцій, що забезпечує її високу адаптивність до динамічних змін на ринку праці;

2) багаторівневість та гібридність фінансової моделі — передбачає синергію солідарного та накопичувального рівнів страхового захисту. В межах зазначеної моделі держава гарантує базові соціальні стандарти, тоді як приватний сектор через механізми державно-приватного партнерства (недержавні пенсійні фонди, добровільне медичне страхування тощо) забезпечує умови для підвищення рівня індивідуального страхового захисту;

3) економічна детермінація та еквівалентність. Дана ознака встановлює пряму залежність обсягу страхових виплат і супутніх соціальних послуг від розміру сплачених страхових внесків та ступеня соціального чи професійного ризику. Це трансформує систему з моделі "пасивного соціального забезпечення" у повноцінний страховий інститут, у якому суб'єкти економічно вмотивовані до прозорості відносин та превенції ризикових подій (зокрема, через інвестування в охорону праці та промислової безпеки);

4) інституційна та фінансова автономність — забезпечується через чітке цільове спрямування страхових внесків та їх акумулювання у позабюджетних фондах соціального страхування. Така автономія унеможливає використання страхових коштів не за цільовим при-

значенням та гарантує виконання зобов'язань перед застрахованими особами;

5) спрямованість на розширене відтворення людського капіталу. Акцент зміщується з пасивної форми підтримки (страхових виплат) на активну — відновлення працездатності через реабілітацію та застосування превентивних заходів щодо мінімізації ймовірності настання страхових випадків та зниження гостроти соціальних ризиків. Як стверджують В. М. Андріїв, О. Л. Кучма та Л. М. Сіньова: "Сьогодні в Україні можна спостерігати зародження неопатерналистичної держави, в умовах якої соціальна функція здійснюється через більш широке застосування і розширення методів реалізації соціальної політики, спрямованих на запобігання соціальним ризикам" [1, с. 115]. Так, надання якісних медичних і реабілітаційних послуг дозволяє мінімізувати терміни непрацездатності, що інтенсифікує економічну активність населення;

6) акумуляція довгострокового інвестиційного ресурсу. Функціонування системи соціального страхування (зокрема накопичувального пенсійного забезпечення та сегменту недержавного страхування) сприяє формуванню потужного ресурсу "довгих грошей". Це дозволяє трансформувати страхові резерви із категорії поточних споживчих видатків у дієвий інструмент стимулювання національної економіки через фінансування довгострокових інвестиційних проєктів, що забезпечує синергію соціального захисту та сталого економічного зростання.

Виокремлені ознаки свідчать про складну внутрішню природу та багатофункціональність страхових відносин, що потребує чіткої організації їхніх елементів. Саме тому логічним продовженням аналізу сутності системи соціального страхування є її структурування, яке дозволяє перетворити теоретичні засади на дієвий механізм управління.

Необхідність структурування системи соціального страхування зумовлена складністю об'єкта управління — соціальних ризиків, а також потребою у забезпеченні фінансової стійкості та цільового використання страхових коштів. У науковому дискурсі структурування розглядається як системоутворюючий інструмент упорядкування детермінованих зв'язків між ключовими суб'єктами (страховиками, страхувальниками та застрахованими особами), а також відповідними об'єктами та інституціями. Такий підхід дозволяє забезпечити фінансову стабільність та прозорість розподілу суспільних коштів у довгостроковій перспективі. Відтак, структурування є об'єктивною передумовою ефективного функціонування всієї системи. Без належної архітектоніки вона втрачає адаптивність, стає фінансово непрозорою та нездатною оперативно реагувати на трансформації ринку праці й глобальні демографічні виклики.

У такому контексті система соціального страхування постає не просто як механізм виплат, а як складна полісуб'єктна архітектура, що поєднує функції соціального захисту та вагомий інвестиційний інструмент. Це обґрунтовує необхідність посилення фундаментальних страхових засад — економічної еквівалентності, фінансової автономності та диференціації ризиків. У кінцевому підсумку, реалізація зазначених ознак (від багаторівневості фінансування до акумуляції "довгих гро-

Рис. 1. Структурування системи соціального страхування за формою організації управління соціальними ризиками

Джерело: розроблено на основі [6—9].

шей") забезпечує стратегічний перехід від моделі "соціального утримання" до ефективного ризик-менеджменту людського капіталу, перетворюючи систему на активний рушій національного економічного поступу.

Функціональна архітектура системи соціального страхування, у межах зазначеної моделі ризик-менеджменту, інтегрує дві взаємодоповнювальні компоненти, одна з яких забезпечує відновлення та збереження працездатності працюючого населення, а інша — матеріальну підтримку тих осіб, які або втратили працездатність, або її не мали [2, с. 9]. На думку О. Кириленко та В. Толуб'яка, функціональне призначення першої складової системи є дещо ширшим і охоплює, попри зазначені, також забезпечення профілактики працездатності працівників, включно з проведенням оздоровчих заходів та перепідготовкою кадрів [10, с. 29]. Перше твердження виражає дуалізм системи соціального страхування, а друге — її динамічне наповнення в умовах сучасних макроекономічних викликів. Перехід до розширеної функціональності є об'єктивною необхідністю для гарантування "захисту від соціальних ризиків протягом життя" та утвердження гідних та соціально справедливих стандартів якості життя [11, с. 268]. Комплексна модель такої системи має ґрунтуватися на засадах паритетності інтересів держави, роботодавців та працівників, забезпечуючи при цьому системність, стабільність та інклюзивність захисту. Це дозволить не лише гарантувати фінансову стабільність різних верств населення, а й нівелювати чинники соціальної вразливості та подолати проблему багатомірної бідності.

Стратегічний фокус модернізованої системи зміщується у бік формування інклюзивного середовища та інтенсифікації відтворення людського капіталу. Створення таких інституційних передумов забезпечує

висхідну соціальну мобільність, адаптивність та повноцінну інтеграцію особи у суспільне життя, перетворюючи соціальне страхування на надійний захист та напрямки сталого розвитку громадянина і держави.

Організаційно побудова національних систем соціального страхування здійснюється за критерієм ступеня концентрації управлінських функцій та фінансових ресурсів, а також рівня державного втручання в архітектуру страхових відносин. Це дозволяє не лише описати організаційну структуру, а й проаналізувати її ефективність через призму "організаційної зрілості" системи та її здатності протистояти екзогенним шокам. За таким підходом виокремлюють централізовані, децентралізовані та змішані системи соціального страхування [3, с. 77].

Централізована система характеризується моноцентричним управлінням, де планування та розпорядження ресурсами зосереджено в межах єдиної державної інституції (для прикладу у Великобританії — Національного страхового фонду), де держава виступає основним гарантом та адміністратором. Натомість децентралізована її модель базується на принципах субсидіарності та делегування повноважень самоврядним організаціям або регіональним структурам (за класичним прикладом Німеччини, де функціонує розгалужена мережа кас взаємного страхування, що мають високий рівень автономії). Змішана модель системи передбачає поєднання централізованого стратегування з локальною реалізацією та залученням недержавних суб'єктів, забезпечуючи баланс між державним контролем та ринковою гнучкістю. Такі системи функціонують у Франції, Швейцарії, Японії [3, с. 77; 13].

Українська модель системи соціального страхування характеризується високим ступенем централізації та

інституційної автономності, на чому слушно наголошує О. Димніч [3, с. 77]. Завдяки спеціальному законодавчому регулюванню вона є функціонально відокремленою від ринку приватного страхування, що виступає одним із ключових стримуючих чинників її ефективного функціонування. Структура системи соціального страхування за формою організації управління соціальними ризиками наведено на рис. 1.

Як свідчать дані рис. 1, система соціального страхування України охоплює державне (публічне) та недержавне (приватне) страхування, тоді як стратегічний її розвиток у середньостроковій перспективі пов'язуємо із подоланням зазначених інституційних розривів та глибокою інтеграцією державних гарантій із приватними страховими інструментами шляхом впровадження державно-приватної (змішаної) моделі соціального страхування.

Синергія публічних гарантій та приватних накопичувальних механізмів забезпечує не лише адекватний рівень диверсифікації джерел соціальної підтримки, а й створює інституційне підґрунтя для формування потужних внутрішніх інвестиційних ресурсів, необхідних для системного відновлення людського капіталу. Така інтеграція дозволяє трансформувати страхову архітектуру з моделі пасивного бюджетного утримання у динамічну фінансову екосистему, здатну ефективно нівелювати наслідки масштабних екзогенних шоків та забезпечувати довгострокову соціальну стійкість суспільства.

Варіативність архітектур національних систем соціального страхування детермінується розбіжностями у їхній структурі та рівні державного втручання. Ефективність такої мережі є репрезентативним індикатором макроекономічного розвитку країни та соціальної спрямованості її внутрішньої політики.

У межах концептуального дослідження архітектури системи соціального страхування вбачається за необхідне здійснювати диференціацію її суб'єктного складу (у розрізі форм соціального страхування) на основних (функціонально-визначальних) та забезпечуючих (інституційно-підтримуючих) учасників.

Основні суб'єкти охоплюють безпосередні сторони страхових правовідносин — страховиків (фонди соціального страхування, страхові компанії) недержавні пенсійні фонди та банківські установи, страховальників (роботодавці, самозайняті особи тощо), застрахованих осіб (в окремих випадках — членів їхніх сімей), вкладників пенсійних фондів і пенсійних депозитних рахунків, учасників накопичувальної системи пенсійного страхування й недержавного пенсійного забезпечення. Їхня взаємодія детермінує процеси акумуляції внесків та надання гарантованого матеріального забезпечення.

Забезпечуючі суб'єкти формують інституційну інфраструктуру системи. До них належать органи державного регулювання та нагляду (Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України, Національний банк України та ін.), надавачі медичних, реабілітаційних та інших послуг, добровільні об'єднання роботодавців, працівників, професійних учасників, інститути недержавного пенсійного забезпечення та сервісної підсистеми виплат і т. д. Їхня діяльність спрямована на правове, сервісне та технологічне супроводження реалізації

страхових прав громадян та інших жителів країни. Такий підхід дозволяє врахувати сучасну трансформацію системи до сервісної моделі "data-driven", де ефективність захисту залежить не лише від сплати внесків, а й від якості супутніх сервісів та координації дій усіх залучених інституцій.

В архітектоніці сучасної системи соціального страхування фундаментальна роль належить її фінансовій складовій та механізмам ресурсного забезпечення. Ефективність виконання системою попереджувальних (превентивних) та відшкодувальних (компенсаторних) функцій безпосередньо залежить від стабільності джерел формування страхових фондів та дієвості механізмів розподілу їх ресурсів. В умовах воєнного стану архітектоніка цих джерел трансформується: роль єдиного соціального внеску залишається фундаментальною, проте його стабільність нівелюється через скорочення бази оподаткування, вимушену міграцію працездатного населення та запроваджені державою пільги для бізнесу. Це об'єктивно зумовлює перехід від самодостатності страхових фондів до моделі бюджетно-страхового симбіозу, де ключову роль у підтримці ліквідності системи відіграють державні трансферти та міжнародна фінансова допомога.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Аналізуючи існуючі підходи до розуміння сутності поняття "система соціального страхування", запропоновано розглядати її як багатоаспектну фінансово-регуляторну архітектуру, побудовану на засадах паритетності та солідарної відповідальності суб'єктів (держави, роботодавців та застрахованих осіб), функціонування якої забезпечується через синергію взаємодії учасників та профільних інституцій з метою цільового акумулювання ресурсів для інституційного захисту майнових інтересів застрахованих осіб (шляхом заміщення втраченого ними доходу), відтворення людського капіталу в умовах настання детермінованих соціальних ризиків та стимулювання сталого соціально-економічного розвитку країни. Ключовими ознаками такої системи визначено багатосуб'єктність та інтерактивність, багаторівневість і гібридність фінансової моделі, економічну детермінацію та еквівалентність, інституційну та фінансову автономність, спрямованість на розширене відтворення людського капіталу, акумуляцію довгострокового інвестиційного ресурсу.

У процесі свого поступу система соціального страхування сформувала специфічні функціональну та організаційну архітектуру, причому остання диференціюється залежно від національних моделей за критеріями ступеня концентрації управлінських повноважень, централізації фінансових ресурсів та інтенсивності державного втручання в архітектоніку страхових відносин. На основі дослідження форм і видів соціального страхування, що реалізуються в національній практиці, доведено необхідність переходу до адаптивної (змішаної) моделі соціального страхування, яка передбачає синергію публічних гарантій та приватних накопичувальних механізмів. Реалізація такої архітектоніки забезпечить диверсифікацію соціальних ризиків, підвищить стійкість

системи до екзогенних шоків та сприятиме формуванню внутрішнього інвестиційного ресурсу, необхідного для післявоєнної відбудови держави.

Запропоновано здійснювати диференціацію суб'єктного складу національної системи соціального страхування (у розрізі форм такого страхування) на основних (функціонально-визначальних) та забезпечуючих (інституційно-підтримуючих) учасників. Від збалансованості взаємодії між ними, а також стабільності багатоканального ресурсного забезпечення залежатиме загальна ефективність функціонування такої системи.

У подальших дослідженнях варто зосередитись на обґрунтуванні інструментарію реалізації адаптивної моделі соціального страхування та розробці прикладних механізмів зміцнення фінансової стійкості страхових інституцій в умовах післявоєнного відновлення економіки України.

Література:

1. Андріїв В. М., Кучма О. Л., Сінцова Л. М. Пенсійне забезпечення у солідарному рівні загальнообов'язкового державного пенсійного страхування: моногр. Київ: ФОП Маслаков, 2018. 474 с.
2. Безугла В. О., Загірняк Д. М., Шаповал Л. П. Соціальне страхування: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2011. 208 с.
3. Димніч О. В. Система соціального страхування та шляхи її удосконалення в Україні: дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.08 — Гроші, фінанси і кредит. К.: КНЕУ ім. В. Гетьмана, 2015. 271 с.
4. Коваль О. П. Страховий принцип як домінанта соціального страхування. Стратегічні пріоритети. 2014. № 1 (30). С. 91—95.
5. Надрага В. І. Соціальне страхування в системі соціального регулювання ризиків. Вісник економічної науки України. 2014. № 2 (26). С. 99—103.
6. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 14 січня 1998 року № 16/98-ВР (зі змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/16/98-%D0%B2%D1%80#Text>
7. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23 вересня 1999 року № 1105-XIV (зі змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text>
8. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 9 липня 2003 року № 1057-IV (зі змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text>
9. Про страхування: Закон України від 18 листопада 2021 року № 1909-IX (зі змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text>
10. Соціальне страхування: підруч. / за ред. О. П. Кириленко та В. С. Толуб'яка. Тернопіль: Екон. думка ТНЕУ, 2016. 516 с.
11. Стожок Л. Г. Переосмислення функціональної спроможності соціального страхування як інструменту соціальної справедливості в умовах непередбачуваності. Соціальна економіка. 2025. Вип. 69. С. 260—272.
12. Стожок Л. Г. Сутність соціального страхування як економічної категорії. Глобальні та національні про-

блеми економіки. 2017. Вип. 18. С. 426—431.

13. Федорович І. М. Функціонування фондів соціального страхування у міжнародному контексті: ключові особливості та порівняльний аналіз. Економіка та суспільство. 2024. Вип. 63. URL: <https://economyand-society.in.ua/index.php/journal/article/view/4147/4077>

References:

1. Andriiv, V. M. Kuchma, O. L. and Sinova, L. M. (2018), *Pensiine zabezpechennia u solidarnomu rivni zahalnooboviazkovoho derzhavnoho pensiinoho strakhuvannia* [Pension provision in the solidarity level of compulsory state pension insurance], FOP Maslakov, Kyiv, Ukraine.
2. Bezuhla, V. O. Zahirniak, D. M. and Shapoval, L. P. (2011), *Sotsialne strakhuvannia* [Social insurance], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
3. Dymnich, O. V. (2015), "The system of social insurance and ways of its improvement in Ukraine", Abstract of Ph.D. dissertation, Money, finance and credit, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine.
4. Koval, O. P. (2014), "Insurance principle as a dominant of social insurance", *Stratehichni priorytety*, vol. 1 (30), pp. 91—95.
5. Nadraga, V. I. (2014), "Social insurance in the system of social risk regulation", *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, vol. 2 (26), pp. 99—103.
6. The Verkhovna Rada of Ukraine (1998), *The Law of Ukraine "Fundamentals of the legislation of Ukraine on mandatory state social insurance"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/16/98-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed 10 Jan 2026).
7. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), *The Law of Ukraine "On mandatory state social insurance"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text> (Accessed 10 Jan 2026).
8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), *The Law of Ukraine "On non-state pension provision"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text> (Accessed 10 Jan 2026).
9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2021), *The Law of Ukraine "On insurance"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text> (Accessed 10 Jan 2026).
10. Kyrylenko, O. P. and Tolubiak, V. S. (eds.) *cite_start* (2016), *Sotsialne strakhuvannia* [Social insurance], Ekonomichna dumka TNEU, Ternopil, Ukraine.
11. Stozhok, L. H. (2025), "Rethinking the functional capacity of social insurance as an instrument of social justice in the face of unpredictability", *Sotsialna ekonomika*, vol. 69, pp. 260—272.
12. Stozhok, L. H. (2017), "The essence of social insurance as an economic category", *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, vol. 18, pp. 426—431.
13. Fedorovych, I. M. (2024), "Functioning of social insurance funds in the international context: key features and comparative analysis", *Ekonomika ta suspilstvo*, [Online], vol. 63, available at: <https://economyand-society.in.ua/index.php/journal/article/view/4147/4077> (Accessed 12 Jan 2026).

Стаття надійшла до редакції 28.01.2026 р.